

Биљана СТОЈИЋ
Историјски институт
Београд

Александра КОЛАКОВИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

ГРГУР ЈАКШИЋ И ПРОПАГАНДНА АКТИВНОСТ СРБИЈЕ У ФРАНЦУСКОЈ (1912–1913)*

Апстракт: У раду су приређена два извештаја Гргура Јакшића, који је током 1912. и 1913. године био ангажован од стране Министарства иностраних дела да, уз помоћ својих пријатељских веза међу интелектуалцима у Француској, ради на пропагирању и одбрани српских ставова и интереса. Приређени документи су део Хартија Гргура Јакшића, које се налазе у оквиру Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије.

Кључне речи: Гргур Јакшић, Балкански ратови, француски интелектуалци, штампа, јавно мњење.

Колонија српских студената у Паризу крајем 19. и почетком 20. века, била је веома бројна и активна у упознавању француских професора и колега са српским националним циљевима и проблемима Балкана. Успостављање сарадње и пријатељстава са представницима француске политичке, економске и културне елите пресудно је утицало на стварање слике о Балкану, Србији и Србима у Француској. Гргур Јакшић (1871–1955) је од доласка у Париз 1896. године, поред студија, архивских истраживања и рада на прикупљању докумената значајних за историју

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031) и *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (Ев. бр. 177011).

Србије, остварио и многобројне везе у француским интелектуалним круговима.¹ У писмима својим пријатељима своје боравке у Француској Јакшић назива „поверљивим мисијама за српску владу“.² Стручно се усавршавао на Сорбони где је 1907. године одбранио докторску тезу под називом *L'Europe et la Résurrection de la Serbie (1804–1834)*.³ Од докторирања до краја Првог светског рата Јакшић је задржан у Француској где је при посланству Краљевине Србије радио на националној пропаганди, припремао чланке у којима се противио Анексији Босне и Херцеговине, протествовао против Велеиздајничког процеса у Загребу и припремао јавно мњење за посету краља Петра Француској, новембра 1911. године.⁴ Његов боравак у Паризу је послужио као једна од спона између српске државе и француске јавности.

Први балкански рат Јакшић је дочекао у Србији на позицији резервног официра српске војске. Ипак, Министарство иностраних дела сматрало је да ће он бити кориснији за „нашу ствар“ у Француској. Децембра 1912. године послат је у Париз као представник српске публицистике, са задатком да француске новинаре обавештава о догађајима на Балкану и да у француској јавности заступа и брани српске националне интересе.⁵ Јакшић је био усмерен да све неопходне информације за свој рад добија од српског Посланства у Паризу, на чијем челу је у то време био Миленко Веснић (1863–1921). У свом раду Јакшић се највише ослањао на круг француских интелектуалаца и новинара који су од раније били наклоњени Србији и упознати са њеном историјом, попут Албера Малеа (Albert Malet, 1864–1915), Виктора Берара (Victor Bérard, 1864–1931), Огиста Говена (Auguste Gauvain, 1861–1931) и Емила Омана (Emile Naumant, 1858–1942). У циљу постизања значајнијег утицаја у француској јавности, Јакшић је прикупљене информације објављивао у својству „специјалног дописника“ из Београда, Софије, Лондона и Петрограда, или их је прослеђивао својим француским пријатељима који су их објављивали под својим именом. Опредељење за овакав начин пласирања информација, Јакшић је правдао чињеницом да се вестима које су

---

¹ Народна библиотека (НБС), Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-С. Симићу, Р558/ IX/1633а, недатирано.

² НБС, Хартије Г. Јакшића, Р558/IX/510, 511.

³ У Србији је ово дело објављено под насловом *Европа и васкрс Србије (1804–1834)*, Београд 1927.

⁴ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/521, Г. Јакшић-М. Миловановићу, Париз 30. децембар 1910. године.

⁵ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-Н. Пашићу, Р558/IX/1619, недатирано.

долазиле из заинтересованих кругова није поклањала нарочита пажња, јер су сматране субјективним.

У овом раду приредили смо два Јакшићева извештаја, упућена председнику владе и Министру иностраних дела Николи Пашићу, октобра 1913. године. Приређени документи завређују пажњу јер приказују како је током Балканских ратова планирана и функционисала пропагандна активност српске државе у Француској.

У првом документу који смо овде приредили, Јакшић обавештава Пашића о пријему његовог комуника у француској јавности о српско-бугарском уговору од 29. фебруара/13. марта 1912. године.⁶ Француски листови су, од почетка рата, нарочито лист *Le Temps* са којим је Јакшић највише сарађивао, били врло заинтересовани да објаве садржај српско-бугарског уговора. Интересовање је порасло са заштравањем односа међу балканским савезницима. Јакшић је чекао са обелодањивањем текста француским листовима „док се односи између нас и Бугара још јаче не заплату“. Проценио је да је погодан тренутак дошао у јуну 1913. године, када је бугарска пропаганда почела осетније да делује у француским листовима и ревијама. Јакшићев комуника са изводима из српско-бугарског уговора *Le Temps* је објавио 18. јуна.⁷ Други део истог извештаја односи се на Јакшићев и Веснићев сукоб око објављивања чланка *Le Litige serbo-bulgare* (Српско-бугарска парница), такође у *Le Temps*-у.⁸ Веснић је ангажовао француског географа Ф. Бјанконија⁹ да

⁶ *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1918*, I tom, priredio M. Stojković, Beograd 1998, 287-289.

⁷ Вид. док. овде приређен под бр 1; *Le Temps*, № 18977, 18 juin 1913, 7.

⁸ *Le Temps*, № 18981, 22 juin 1913, 4-5.

⁹ Ф. Бјанкони (F. Bianconi), француски географ, инжињер и етнолог. У периоду од 1872. до 1876. године радио је као инжињер Источне железничке компаније. По повратку на запад, Бјанкони је израдио један статистички извештај о становништву Османског царства. Извештај је писан на основу неопузданих извора, те је у стручној јавности оцењен као неверодостојан, али је задобио велику пажњу у европској штампи која га је сматрала поузданијим од турских статистичких извештаја јер га је писао Европљанин. Бјанкони је аутор мноштва етногеографских карата: *La Question d'Orient dévoilée; ou, la vérité sur la Turquie. Musulmans, raïas slaves et grecs, cherkeas et tziganes* (1876); *Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce* (1877); *Carte commerciale [avec texte complémentaire explicatif] du royaume de Serbie* (1885) итд. (К. Н. Karpat, *Ottoman population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press 1985, 68.)

напише чланак о српско-бугарском спору у оквиру ког се, без Јакшићевог знања, појавио и његов текст.¹⁰

Нетрпељивост у односима између српског посланика у Паризу Веснића и повереника за српску пропаганду Јакшића постојала је од раније.¹¹ Није било извештаја ни писма а да се Јакшић није жалио на Веснићево понашање и његову некомпетентност.¹² Према Јакшићевим сазнањима српски посланик је за објављивање поменутог чланка платио листу *Le Temps* 20.000 динара, од којих је 3.000 динара добио Бјанкони. Иначе, плаћање листовима за наручене чланке у периоду Балканских ратова постало је учестало. Из доступне литературе знамо за руске и грчке субвенције појединим француским листовима.¹³ Захваљујући руским документима, које су након Првог светског рата публиковали бољшевици знамо да је руски амбасадор у Паризу Александар Извољски с почетком Балканских ратова утицао на своју владу да обнови субвенције за француску штмапу које су биле суспендоване 1907. године.¹⁴ Најчешће се као листови у којима је доминирао руски утицај током Балканских ратова помињу *Le Temps*, *Journal des Débats* и *L'Echo de Paris*.¹⁵

Други документ који смо овде приредили је предлог Гргура Јакшића министру иностраних дела Николи Пашићу за одликовања француских интелектуалаца, који су својим ангажовањем допринели одбрани српских интереса у француској јавности. Предложени интелектуалци, међу којима су били Албер Мале, Виктор Берар, Андре Шерадам (André Chéradame, 1871–1948), Огист Говен (Auguste Gauvain, 1861–1931), Емил Оман и Ернест Дени (Ernest Denis, 1849–1921), чинили су угледну групу која се, бранећи француске интересе, посредно залагала и за српске. Одликовања која за њих предлаже Гргур Јакшић су имала за циљ да поменути интелектуалци „постану још много оданији нашој националној

---

¹⁰ вид. овде док. приређен под бр. 1.

¹¹ Од 1910. године Јакшићева званична функција била је секретар железничке дирекције. Јакшић се често жалио да је плата од 520 динара премала за посао који обавља, и недовољна за иоле пристојан живот у француској престоници (НБС, Хартије Г. Јакшића, P558/IX/1619).

¹² НБС, Хартије Гргура Јакшића, Г. Јакшић-Н. Пашићу, P558/IX/685а, Париз 12/25. фебруар 1915.

¹³ E. Malcolm Carroll, *French public opinion and Foreign affairs 1870-1914*, London 1931, 268-270; J.-B. Duroselle, *La France de la „Belle époque“*, seconde édition, Paris 1992, 117.

¹⁴ E. Laloy, *Les documents secrets des archives du Ministère des affaires étrangères de Russie publiés par les bolcheviks*, Paris 1919.

¹⁵ E. Malcolm Carroll, *nav.delo*, 270-274.

ствари“,¹⁶ посебно у тренутку када је дошло до разлаза међу савезницима у Другом балканском рату. Поред научника, Јакшић је предлагао и одликовања за новинаре листова *Le Temps*, *L’Echo de Paris*, *Journal des Debats*, *Le Petit Journal* и *L’Opinion* јер је сматрао да се „помоћу одликовања у Паризу могу постићи велики успеси, нарочито у штампи“.¹⁷

У својој листи истакнутих Француза, које по његовом мишљењу треба одликовати, Јакшић је на првом месту навео Виктора Берара: политичара, професора, историчара и филолога који се крајем 19. века заинтересовао за подручје европског дела Османског царства.¹⁸ У периоду од 1904. до 1911. године Берар је био генерални секретар *Revue de Paris*, што је имао велики значај за афирмисање српског питања у француској јавности. Берар је током Анексионе кризе одликован Ореденом Светог Саве III реда, а Јакшић сматрао да би му Срби указали највећу част уколико би једна улица у ослобођеном Скопљу била названа по њему.

Албер Мале, кога Јакшић у извештају од 12/25. октобра 1913. године назива „наш велики пријатељ“, још током свог боравка у Србији од 1892. до 1894. године задобио је поверење већине српских државника.¹⁹ Школован на Сорбони, са утицајним познанствима у публицистичким круговима, Мале је био посредник Јакшићу и српским дипломатама за успостављање веза у престижним француским листовима. Јакшић је предложио да се Малеу додели ратна споменица.

Поред Берара и Малеа Јакшић још предлаже и Андре Шерадама, који се у свом раду доста бавио питањима ширења пангерманизма и његовог продора на Исток.²⁰ У збирци чланака *Douze ans de propagande en*

¹⁶ вид. док. овде приређен под бр. 2.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Берарово удаљавање од снажног деловања грчке и бугарске пропаганде и боље разумевање положаја Срба, уочљиве су у делима насталим након његове посете Македонији. (V. Bérard, *La Macédoine. Le pays et les race*, Paris 1897; V. Bérard, *Pour la Macédoine*, Paris 1903.)

¹⁹ Сарадњом српских и француских радикала, а на предлог истакнутог стручњака Ернеста Лависа (Ernest Lavisse, 1842–1922), Мале је боравио на српском двору као професор дипломатске историје краљу Александру Обреновићу. АМАЕ (Archives Ministère des Affaires Étrangères), Correspondance politique -Serbie 1892, 250-151; ANF (Archives nationales de France), AJ/16/6074 (Dossier Mallet); ANF, F/17/2987a (A. Mallet, *Mission en Macédoine études ethnographiques*, 1902). О својој мисији у Србији Мале је оставио писано сведочанство, (А. Мале, *Дневник са српског двора 1892–1894*, Београд 1999).

²⁰ А. Scheikevitch, *André Chéradame et son oeuvre*, Paris 1928, 4–9; L. Eisenmann, *André Chéradame et la question d’Autriche*, Revue historique tome LXXIX (1902),

faveur des peuples balkaniques Шерадам је истицао да би напредак неослобођених народа у Европи, као што су словенски народи Балкана, могао помоћи Француској да одржи равнотежу са Немачком.²¹ Француска издања Шерадамових књига и чланака, превођена су на бројне језике, посебно руски, чешки и српски. О степену одликовања за њега Јакшић се није изјаснио.

Следећи на листи Јакшићевих кандидата за одликовање био је Огист Говен. Године 1909. био је одликован Ореденом св. Саве III реда, а за Говеново залагање током Балканских ратова Јакшић сматра да би ратна споменица била прикладна. Говен је писао о политичкој ситуацији у Европи, а његови текстови објављивани у листовима као што су *Le Droit international privé* и *Journal des Débats* наилазили су на значајан одјек у француској јавности. Као уредник спољнополитичке рубрике у *Journal des Débats* од времена Анексионе кризе до краја Првог светског рата, Говен је помагао у представљању српских интереса у Француској.

За Емила Омана, професора Сорбоне, врсног познаваоца руског језика, књижевности и историје Јакшић је предложио, такође, ратну споменицу. Око Омана окупљала се група српских студената у Паризу, чији је најистакнутији члан био управо Гргур Јакшић.²² Оманов рад о Босни из 1906. године први је озбиљнији покушај француских научника да критички анализирају Калајев режим.²³ Исте, 1906. године, отпочео је курс из историје Јужних Словена на Сорбони, у оквиру кога је посебно место доделио српској историји и литератури.²⁴

Ратну споменицу Јакшић је предложио и за Ернеста Денија, историчара и професора Сорбоне. Дени се интересовао за историју и политичке прилике у Србији, коју је и посетио у два наврата 1872. и 1911.

5-8. Најзначајнија Шерадамова дела су: *L'Europe et la question d'Autriche au seuil du XXe siècle* (1901); *L'Allemagne, la France et la question d'Autriche* (1902); *La question d'Orient: la Macédoine: Le chemin de fer de Bagdad* (1903); *La colonisation et les colonies allemandes* (1905); *La Crise française: faits, causes, solutions* (1912); *La question albanaise* (1913); *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques* (1913); *Le chemin de fer de Bagdad* (1915) и *Le Plan pangermaniste démasqué* (1916).

²¹ А. Cheradame, *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*, Paris 1913.

²² М. Ибровац, „Емил Оман“, *Летопис Матице српске*, књ. 351 (1939), 323–328; М. Војводић, „Француски научници и југословенско питање“, у: *Изазови српске спољне политике*, Београд 2007, 394.

²³ ANF, AJ/16/113, AJ/16/6019 (Dossier Haumant).

²⁴ Архив Србије (АС), Фонд Стојан Новаковић (СН) 1169, В. Богишић-С. Новаковићу, Париз 13/26. март 1906.

године.²⁵ Његово стваралаштво, интелектуални и јавни рад допринео је да фербуара 1912. године буде изабран за дописног члана Српске краљевске академије.²⁶ Посебно је у периоду Балканских ратова и Првог светског рата дошло до изражаја његово познавање српских и балканских проблема.²⁷ Гргур Јакшић о „адвокату потлачених народа“, како назива Денија, оснивача и председника *Лиге за права народа*, пише са пуно поштовања и указује да би Срби морали бити још захвалнији аутору реченице: „Србија је један од пет прстију божанске руке која ствара будућност“.²⁸

Јакшић предлаже одликовања и за новинаре истакнутих француских листова који су својим текстовима заступали српске националне интересе. За Жака Бардуа (Jacques Bardoux, 1874–1959) сарадника за спољну политику листа *L'Opinion*, у коме је први „патрон“ био Ремон Поенкаре, Јакшић предлаже Ореден Св. Сава III степена. Барду је у француској јавности био цењен као политички писац, који се у својим текстовима током 1912. и 1913. године декларисао као противник аустроугарског империјализма. Од свих француских листова Јакшић је понајвише сарађивао са листом *Le Temps*, који је у друштвеним круговима био нарочито цењен због своје рубрике о спољнополитичким дешавањима. Стога, Јакшић предлаже одликовање Орденом Св. Саве II степена уредника овог листа Андре Тардијеа (André Tardieu, 1876–1945), који је у својим чланцима посебну пажњу посвећивао Балкану. Јакшић предлаже и одликовања за уредништво умерено републиканског и конзервативног листа *Journal des Débats*, који је био радо читан од стране дипломата, књижевника и банкара. Поред одликовања за Огиста Говена, Јакшић је предлажио одликовање Ореднем Св. Саве III степена за директора листа Етијена де Налеша (Étienne Bandy, comte de Nalèche, 1865–1947). Као председник савеза Париске штампе, Налеш је био веома утицајна личност у француским интелектуалним круговима, а од времена анексионе кризе залагао се за одбрану српских интереса. Такође, исто одликовање Јакшић

²⁵ К. Спасић, „Српска јавност о четворици познатих француских историчара“, у: *Југословенско-француски односи*, Београд 1990, 234.

²⁶ Ј. Жујовић, „Ернест Дени“, *Годишњак СКА*, XXIX (1920), 206–209.

²⁷ Е. Денис, *La Grande Serbie*, Paris, 1915; Е. Денис, *Du Vardar à L'Istrie*, Paris 1919; Е. Денис, *Du Vardar à Sotcha*, Paris 1923; М. Војводић, „Француски научници и југословенско питање“, у: *Изазови српске спољне политике (1791–1918) огледи и расправе*, Београд 2007, 409.

²⁸ Г. Јакшић, „Ернест Дени“, *Годишњица Николе Чутића*, Београд, 1923, 392; К. Спасић, *нав. дело*, 235.

предлаже и за Жана Ербета (Jean Herbette, 1878–1960), главног сарадника за спољну политику конзервативно-клерикалног листа *L'Echo de Paris*.²⁹

Приређени документи налазе се међу Хартијама Гргура Јакшића, у одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије, под сигнатуром: P558/IX/1-1695.

Језик и правопис у приређеним документима нису мењани.

Документ бр. 1

Господину Николи П. Пашићу,
Председнику Мин. Савета и Министру Иностраних Дела

Господине Председниче,

Болест која ме је, у почетку јула, била оборила у постељу, спречила ме је да Вам тада поднесем потпун извештај о свом раду у току месеца јуна. Како се сада осећам, у главном, опорављен од болести и за продужење рада способан, дужност ми налаже да Вам данас, пре свега, тај извештај накнадно поднесем.

Као што Вам је познато из ранијих мојих саопштења сарадници париских листова, с којима сам одржавао сталне везе, веровали су да је мени био познат текст наших уговора с Бугарском и молили су ме, у више махова, да им њихове главне одредбе саопштим. Ја сам их стално уверавао да су ти уговори строго тајни, да их Ви, из тих разлога, нисте саопштили ни свима члановима владе па чак ни нашим делегатима у Лондону и да ми њихова садржина није позната. Г. Тардију [А. Tardieu, прим. БС и АК], главном уреднику за спољну политику у Тану [*Le Temps*, прим. БС и АК] који је нарочито инсистирао да га о садржини уговора обавестим, рекао

---

²⁹ *Larousse du XXe siècle*, (dir.) Paul Augé, t. III, Paris 1930, 27.

сам у циљу да га што јаче придобијем за нашу ствар, да ћу писати једном свом пријатељу-официру, који је посвећен у ствари и молити га да ми главне одредбе уговора повери и дао сам му реч да ћу му те податке уступити за Тан, чим их будем примио.

Наскоро за тим нашем Посланству у Паризу стигли су изводи из уговора и осталих важних докумената, које сте му ви били послали и г. Павловић ми их је, одмах сутра дан, саопштио према Вашој наредби. Ја сам ипак сматрао да те податке штампани још не треба саопштавати. Рачунајући да бугарска влада, из обзира према Русији неће смети да публикује текст уговора, чекао сам да се односи између нас и Бугара још јаче заплету и да тек тада предам Тану један комунике о садржини уговора, у којем сам све што је у уговору по нас повољно казао а што је неповољно ублажио. Циљао сам, поред осталог, нарочито на то да Бугаре завадим с Аустријом, с којом су већ били почели шуровати и стога сам у овом комуникеу опширно извео онај члан конвенције, којим су нам Бугари обећали помоћ од 200.000 људи, у случају да нас Аустро-Угарска буде напала или ушла у Санцак. Сматрао сам да је главно чекати психолошки тренутак за публикацију тога комуника и рачунао сам да ће допуна и исправка с бугарске стране остати без ефекта, кад сви европски листови буду донели садржину тог комуника. И тако је и било.

Кад сам видео како г. Теодоров, бугарски министар финансија и први финансијски делегат даје нетачне и скроз тенденциозне податке о садржини уговора и када сам прочитао чланак г. Константина Георгијева, бившег бугарског дипломате /в. Тан од 17 јуна/ [у тексту означио Г.Ј. прим. БС и АК], у коме наводи ону фамозну реченицу из уговора односно конвенције, којом се ми обавезујемо да нећемо тражити ништа изван познате линије ја сам отишао у уредништво Тана, казао сам г. Тардијеу да сам добио тражене податке о уговору и да сам дошао да искупим задату реч. И он и остали чланови редакције дочекали су ме оберучке. Да не би оставио свој рукопис у редакцији рекао сам да ми је потребно да добивене податке преведем и замолио сам да ми даду једног кописту да му издиктирам превод. Тако сам једном кописти издиктовао овај раније израђен комунике. Истога дана Тан је у „Последњим вестима“ крупним слогом, донео мој комунике, од речи до речи. Ова публикација комуника направила је праву сензацију, јер је цео свет држао да је то комунике француског или руског Министарства Иностранних Дела. Њиме су у прашину претворене све раније изјаве Теодорова, Георгијева и др. Сутра дан су тај комунике донели у целини или изводу не само француски, него и сви европски велики листови. Тек после 3–4 дана г. Тардије ми је показао

исправку г. Станчова и питао ме шта мислим о њој. Ја сам му одговорио [две речи, нечитко] оне реченице о нашој обавези да нећемо тражити ништа изван познате линије да нисам уговор читао и да, према томе, не знам да ли се таква реченица налази у њему. И на томе је прошла цела ствар. Исправку је Тан донео, али на њу нико није обратио озбиљне пажње.

Ове ствари дотакао сам се, мислим, узгред, у једном од својих ранијих извештаја, али Вам је до сада, по својим белешкама тачно и детаљно саопштавам.

Међутим, моји чланци о српско-бугарском спору, које сам почео публиковати у Тану, нису још завршени. Намера ми је била, да првим, наредним чланком, одговорим на већ поменути допис Константина Георгијева, који је изашао у Тану од 17. јуна. У том циљу отишао сам у уредништво. Рад сам био да им претходно кажем шта желим написати и како. Г. Ролс, кога сам тада затекао у уредништву, рекао ми је да је тај чланак тако слаб да на њега не треба ни одговарати и да је то мишљење целе редакције. Пошто сам ја одустао од своје намере да Георгијеву одговорим, г. Ролс извади из фијоке један овећи рукопис, писан на машини и пружи ми га с речима: „Ово је један напис г. Бјанконија [F. Bianconi, прим. БС и АК], кога познајете“. Молим Вас од стране г. Тардијеа и од своје да га прочитате сад и да нам дате ваше мишљење о њему „он жели да га донесемо у Тану а нама чланак изгледа исувише развучен и празан“. Ја сам, разуме се, учинио по њиховој жељи, пошто сам им захвалио на поверењу, којим ме одликују, дата ми је једна канцеларија и ту сам чланак одмах пажљиво прочитао. Чланак је био једна врста опширне одбране нашега гледишта у спору са Бугарима, подељен на три дела: географски /с картама/, војнички и политички. Иако је географски део био добро обрађен и војнички исто тако с том разликом што статистички подаци нису можда били поуздани, политички је део био слаб и општи утисак чланка није био довољно јак. Ја сам своје мишљење отворено казао г. Ролсу и потанко му изложио све важне податке о држању бугарске владе према Србији, које није нимало савезничко и које г. Бјанкони није унео у свој чланак. Г. Ролс ми је тада рекао да су и г. Тардијеа и он истога мишљења и замоли ме да ја напишем један чланак и да у њему изложим све политичке и дипломатске разлоге, који иду у нашу корист, а које још дотле у својим чланцима нисам био изнео. „Ми сматрамо да сте ви позванији да пишете о тим питањима него г. Бјанкони, који се бави картографијом и који о питањима те природе није ни обавештен, нити о њима може говорити и с најмање компетенције. Сви читаоци који га познају, питали би се откуда ови подаци Бјанконију. Уопште чланак би

остао без ефекта. Овако пустићемо прво ваш чланак а затим Бјанконијев и то само географски део са картама и можда војнички, мало скраћен и онда ће цела ствар другчије изгледати“. То су речи које ми је том приликом г. Ролс рекао. Мало доцније дошао је и г. Тардије, сложио се потпуно са нама и замолио да чланак што брже израдим.

Чланак сам написао у уречено време. У њему сам изнео све кораке, које је бугарска влада учинила против Србије у току последњих неколико месеци, иако је с њима тада била у уговору. Чланак ми је добро испао. Г. Берар [V. Bérard, прим. БС и АК], коме сам га послао, ради поправке језика, нашао је да ми је тај чланак јачи од свих ранијих чланака. Однео сам га у уредништво, где су га одмах прегледали и нашли да је врло добар. Г. Ролс ми је обећа да ће чланак изаћи у листу у суботу. Ово је био четвртак /19 јуна/ [у тексту означио Г.Ј. прим. БС и АК].

Тога дана у вече и сутра дан у петак имао сам прилике да се видим, као и обично с већином пријатеља и новинара. На њихова питања кад ћу наставити своје досадашње чланке-ваља имати на уму да су моји чланци служили као информација свима новинарима-ја сам им, разуме се, одговорио да ће један мој чланак изаћи у Тану у суботу, казао сам им шта има у чланку и молио сам их да обрате пажњу на аргументе, које сам у њему изнео. У суботу увече давао је велику вечеру колегама у *Carela Volney* г. Говен [A. Gauvain, прим. БС и АК], сарадник Журнала де Деба [*Journal des Débats*, прим. БС и АК], на коју сам и ја био позван и ја сам се радовао, разуме се, што ће предмет разговора те вечери бити мој чланак, за који је већина познатих знала већ да ће изаћи тога дана у Тану. У суботу по подне око четири сахата свратио сам у уредништво Тана да прегледам ревизију чланка. Г. Ролс, кога сам једино затекао у редакцији, рече ми да није потребно читати ревизију чланка, да је све аранжирано и пуштено већ у машину и да му се цела та ствар не свиђа много. Изненађен ја му приметих да нисам разумео шта хоће тим да каже. „Како? упита ме он тада, па видео сам јутрос г. Веснића. Нисам га видео има неколико дана,“ погледа ме збуњено па додаде: „ох, то је, драги пријатељу прави сканадал!“ Почео да ми се извињава и затим ми исприча: како је г. Веснић долазио тога јутра у редакцију, прегледао у коректури мој и Бјанконијев чланак, који је по његовој поруцибини израђен и наредио да се моје име избрише с мог чланка и да се он преручи у чланак г. Бјанконијева, и да су они то извршили, уверени да је то г. Веснић, по претходном договору са мном, учинио! Ма колико да сам био у том тренутку и љут и збуњен имао сам ипак довољно снаге да се приберем и да г. Ролсу изјавим да протестујем најенергичније против тог акта г. Веснића и да ћу ту аферу ја

лично с њим расправити. Нити он мени даје податке за моје чланке, нити их ја пишем у друштву с њим и по његовим рецептима, те према томе не може ни располагати с оним што ја напишем, да ја нисам његов чиновник него независан човек, који се труди да према својој снази, учини услуге својој земљи. Молио сам га да сматра да је тиме ова ствар свршена између мене и њих и да верује да ја и даље остајем исто тако пријатељ и њему и његовом листу, као што сам и до сада био. Г. Ролс ми је захвалио на тој изјави и осудио је оштро поступак г. Веснића и дао ми обећање да у будуће моје чланке неће смети нико да дира, без мога пристанка.

Изашавши из редакције дуго сам се премишљао да ли да идем на вечеру у *Carela Volney*, али сам ипак нашао да ће најбоље да одем и да ствар објасним тако, као да сам ја тог јутра сазнао да је г. Бјанкони поднео један чланак, у коме је употребљен већи део података, којим сам се и ја служио, па да сам, услед тога, ја свој чланак повукао. Кад сам ушао у трпезарију сви су пријатељи полетели с новинама: „шта је ово у Тану? Вашег чланка нема а ваши су аргументи изнети у чланку Бјанконијевом. Откуда њему ти подаци који могу само једном Србину бити познати.“ Ја сам им „објаснио“ ствар и нико није хтео веровати. Г. де Налеш [Etienne de Nalèche, прим. БС и АК] и г. Ербет [Jean Herbette, прим. БС и АК] из Ехо де Пари [*L'Echo de Paris*, прим. БС и АК] питали су ме с осмејком, колико је плаћено Тану за штампање тога написа. Ја сам их уверавао да не знам ништа. Целе је вечери говорено о томе и сви су отишли кући с уверењем да је та страна Тана морала бити скупо плаћена и да ће чланак остати без ефекта, пошто носи на себи све знаке комуникације српске владе или српског посланства и пошто га је потписао човек некомпетентан и с мало скрупула. Г. Алберт Мале [Albert Malet, прим. БС и АК], наш велики пријатељ, који је такође био на тој вечери и који се заједно са мном вратио кући, рече ми у путу да је приметио неку сету на моме лицу и замоли ме да му у поверењу, искрено објасним Бјанконијеве чланке. Ја сам му рекао што сам знао.

Сутра дан сам отишао у уредништво Тана из жеље да сазнам детаљније историју чланка Бјанконијева. Тамо сам сазнао ово: Бјанкони је отишао једнога дана у наше Посланство и тамо изјавио да су га звали тога дана у Министарство Иностраних Дела и да му је у кабинету Министровом напоменуто да би добро било да изради један чланак о српско-бугарском спору с географског гледишта и да каже на чијој страни је географија, да је се он решио да изради такав чланак и потребне карте и онда је тражио да му се саопште тачно српске жеље да би могао да их узме у одбрану. Осим тога додао је да би желео да цео тај чланак с картама

изађе у Тану, али да ће зато морати да се плати листу, пошто ће чланак и карте заузети много места. У ствари Бјанконију је било стало да заради и зато је он све то измислио, пошто га нико никад у Министарство није ни звао! У Посланству су усвојили његов предлог и саопштили му наше жеље. Осим тога препоручили су му да чланак прошири и да њиме осим географских података и етнографских обухвати и све потребне војничке и политичке податке. Те му је податке, после неколико дана, предао г. Веснић. Бјанкони је затим по налогу г. Веснића питао редакцију колико ће тражити за штампање чланка и карата. Но редакција је изјавила да то питање треба да расправи г. Веснић са шефом редакције Тана. Како је за публикацију чланака и карата требало уступити целу другу страну, администрација је одговорила да ће та публикација коштати 20.000 динара! Г. Веснић је пристао да плати 20.000, колико је тражено и новац положио г. Ролсу, који му је признаницу потписао. Од те суме Бјанкони је добио 3.000 динара.

То је углавном све што сам сазнао о тој ствари. Ја вам ове податке достављам по дужности, коју стављам испред свега. Осим тога, мени је потребно да узмем у одбрану себе и свој рад. Сазнао сам да је један високи господин, пре кратког времена, рекао у једном друштву: „ено ономе се Јакшићу даје лепа плата да утиче на париску штампу да пише у нашу корист па је ипак за штампање једног чланка у Тану потребно било платити грдне паре“. Природно је да ја не могу допустити да се о мени и о мом раду у Паризу тако мишљење утврди. Ја сам радио у Тану месецима, протурао толико вести и телеграма, у нашу корист, штампао толике чланке под својим потписом и нико ми никад није ни споменуо за какав новац. Да су желели да добију новца с наше стране, најпре би мени рекли, пошто сам се с људима из тог листа свакодневно виђао. Ја сам знао да су Грци дали доста новца и био сам уверен ће лист, поред Грка бити наклоњен и нама. Моја сарадња на том листу сасвим је засебне природе. Ја сам те људе задужио разним услугама и тако сам им постао потребан. Да сам хтео могао сам добити и хонорар за своје чланке. Ви сте ми сведок, Господине Председниче, да ја годинама радим у Паризу на пословима те врсте, да сам до сада толико чланака протурио кроз толике листове и часописе, да сам организовао толико јавних предавања и јавних митинга и да никад није било потребно платити некоме за то ни десет пара. Сви трошкови наши ограничавали су се само на штампање брошура и закуп локала за предавања и митинге. Тако сам радио до сада па тако мислим радити и од сада. Што се тиче специјално ове афере с чланком г. Бјанконија на њу не могу примити никакву одговорност на себе, нити би

Биљана Стојић, Александра Колаковић

било право товарити је на мене, пошто мене о тој ствари нико није консултовао и пошто о њој све до последњег тренутка нисам имао ни појма. Шта више, та је афера мени на крају нанела велику штету, не тиме што је мој чланак самовољно преручен у чланак г. Бјанконија, него тиме што сам био доведен у незгодан положај према уредништву Тана, чији су чланови могли помислити да сам ја агент посланства а у интересу је и моме и наше ствари да такво уверење о мени не стекне ниједна париска редакција. [подвукао Г. Јакшић, прим. БС и АК]

Подносећи Вам овај извештај, молим Вас, Господине Председниче, да изволите примити израз мога најдубљег поштовања.

У Бадену 12/25. октобар 1913. године [Потпис: Др Гргур Јакшић]

НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/617.

Документ бр. 2

Господину
Николи П. Пашићу
Председнику Министарског Савета и Министру Иностраних Дела

Господине председниче,

Има још једно важно питање о којем сам дужан поднети Вам нарочити извештај и које би било потребно штопре решити. То је питање о одликовању људи, који су, на моју молбу и заузимање, писали и радили у корист наше националне ствари, за време последње кризе. Те наше пријатеље не би требало никако заборавити; они ће нам све више бити потребни и никада их сувише нећемо моћи имати и ко зна каква нам изненађења и кризе скоро будућност спрема.

Ја осећам да сам тим људима и морално обавезан и дужност ми је, према томе, да Вам о њима учиним потребне предлоге и да Вас замолим да им поклоните Вашу пажњу.

На првом месту потребно би било указати видан знак пажње познатом научнику и публицисти г. Виктору Берару. Г. Берар важи у Француској, и то с потпуним правом, као најбољи познавалац Балканског полуострва, он је до сад неколико пута пропутовао балканске земље и о њима написао десетину одличних дела, која су Вам позната. Без претеривања може се рећи да је он својим чланцима, књигама, предавањима и говорима на разним митинзима много допринео да се створи онај велики покрет у Европи, у корист хришћана у Турској, покрет који је у ствари завршен последњим ратовима и сјајним успесима за нас. Од интереса је да је г. Берар, ранијих година, кадгод је зват у Министарство он је био љубазан да ме позове к себи и да са мном претресе питања, о којима му је ваљало давати мишљење. Кадгод су му долазили Бугари, Грци, Румуни, а они су му долазили често, он је вазда позивао к себи и мене, подстицао ме да изложим српско гледиште у питањима која су претресали и редовно га је бранио. Према Бугарима је био неумитан, као што Вам је познато из ранијих мојих извештаја. Поверење и пријатељство, којим ме он одликује, а он врло добро зна ко сам ја и у ком циљу боравим у Паризу, чита је превелико, имам да захвалим за многе корисне везе, које сам у Паризу стеко.

Поред великих услуга, које нам је до данас учинио г. Берар ће нам ускоро учинити једну још већу. На моје наваљивање и молбу он је пристао да идуће године пропутује Хрватску и да о њој, на основу података, које ћу му ја средити с нашим пријатељима из Загреба, изда читаво дело. То његово путовање, које ћу ја организовати и публикација његовог дела неће нас коштати ни десет пара: г. Берар је имућан, и потпуно незаинтересован човек. Нама ће, разуме се, бити дужност да, из пажње према њему, и у интересу нашем, откупимо извештан број примерака његова дела, ради разашилвања по Европи.

Г. Берар је одликован орденом Св. Саве III реда за време анексионе кризе. То одликовање било је, у ствари, мало, пошто он од пре 6 година има официрски крст Почасне легије и многе друге, високе стране ордене. Али, како он и не мари много за ордење, ја сам нашао други начин за његово одликовање, који ће га, уверен сам, јако дирнути и још јаче придобити за нашу националну ствар и која нас ништа неће коштати. Требало би препоручити председнику општине у Скопљу да предложи одбору да се једној улици у вароши, по могућству улици, у којој има какве

школе, да име Виктора Берара, у знак пажње за његов рад на покрету јавног мњења у Европи у корист ослобођења становништва Турске од вековног јарма. Осим тога, требало би препоручити г. Хаџи-Ристићу да тога дана упутити један телеграм г. Берару у Париз /адреса му је: 75, Rue Denfert Rochereau/ и да га о томе извести. Добро би било да се г. Ристић на телеграму потпише „дипломирани ђак школе живих источних језика и председник општине“. Овај детаљ има свога значаја. Депеша г. Ристића и одговор, који ће му г. Берар, без сумње, упутити, биће извесно саопштени париским листовима и, према томе, биће од користи да се у Француској сазна да у Новој Србији има и тако образованих општинских председника, који су свршили чак и више школе у Паризу. Осим тога, Французима ће бити пријатно да виде да се на челу општинске управе у Скопљу, налази човек, који је своје више образовање добио у њиховим школама.

Ја се надам да г. Министар Унутрашњих Дела, коме је ранији рад г. Берара добро познат, неће бити противан овом мом прелогу.

На другом месту не би требало заборавити наше старе, одане пријатеље г. г. Алберта Малеа [А. Malet, прим. БС и АК] и Емила Омана [Е. Naumant, прим. БС и АК] Г. Мале је, за сво време кризе, био неуморан. Одржао је 18 јавних предавања у Паризу и унутрашњости Француске и њима је величао наш народ и његове победе и доказивао да Французи у свету немају искренијих пријатеља од Срба и да има сви њихови интереси налажу да им поклоне симпатије и укажу потребну помоћ. Г. Оман је одржао 10 јавних предавања које у Паризу, које у Лилу, Сен Кантену, Безенвилу, Ремсу и т.д. Интересантно је, па је г. Оман, по предавању које је одржао о Србији у Географском друштву у Сен-Кантену, дошавши у пратњи неколико пријатеља на станицу да узме воз за Париз, пао на шинама и угануо лево раме. Иако је ту руку морао месецима лечити, он ипак није хтео одгодити предавања о Србији која је раније био заказао, него их је сва одржао, носећи леву руку у завоју. Г. Оман је, дакле, у борби за нашу ствар „допао чак и рана“. Г. Дени [Е. Denis, прим. БС и АК] иако је већ у годинама, одржао је једно врло лепо предавање о Великој Србији и публиковао два одлична чланка у нашу корист у часописима *La Revue du Mois* и у *Bulletin de la Ligue internationale pour la défense du droit du peoples*.

Они, сви тројица, имају наше ордене, али би добро било, ако би им се могла дати по једна ратна споменица.

Осим тога, требало би одликовати и г. Жика Барду-а [Jacques Bardoux, прим. БС и АК], гл. сарадника за спољну политику у часопису *L'Opinion*. Г. Барду је наш одличан пријатељ. Он је и за време анексионе кризе и за време последњих ратова писао увек с великим симпатијама о

нама. Он је иначе познат и цењен политички писац. У једној прилици он ми је рекао ове значајне речи: „Познајем, драги пријатељу, Аустрију. Није потребно да ме молите да пишем у вашу корист. Ако има икога на свету, који ће вас до краја бранити од ње, то сам ја“. С обзиром на положај који он заузима и с обзиром на његову вредност и његове године, требало би му дати Св. Саву III степена. Држим да он нема никаквог нашег ордена и ако сам за време анексионе кризе молио да му се орден да. Његово одликовање пало би пријатно и г. Поенкареу, пошто је он први патрон тога часописа.

Г. Шерадам [А. Chéradame, прим. БС и АК] ме је ове године задужио неколиким лепим чланцима, о којима сам Вам раније писао, али он већ има Св. Саву III степена, ако се добро сећам.

Али, има неколико професионалних новинара, које би требало одликовати. Из уредништва Тана, који нам је учинио толике услуге требало би одликовати, пре свега, г. Тардије-а, шефа одељења за спољну политику, који редовно пише уводне чланке о балканским стварима. Г. Тардије је човек солидне спреме и великог талента. Њему је данас тек 40 година и осигурана му је велика будућност. Ја га добро познајем и могу рећи да он, покрај свих симпатија које има према нама, још не може бити увршћен у наше праве пријатеље. Али држим да би га баш с тога требало одликовати. Он воли ордене, радо о њима говори и парадира с њима на свим рецепцијама. То би требало учинити још из разлога што ће он, врло вероватно, ускоро постати директор Тана. Г. Едрар³⁰ [Adrien Hébrard, прим. БС и АК] је већ престар и ко зна да ли ће издржати још једну годину, његово је наследство већ, у ствари, остварено. Акционари листа, који су подељени на католике, протестанте и јевреје, већ му траже заменика. Јевреји и један део протестаната хтели би г. Жозефа Ренока, члана парламента, који нам је добар пријатељ а католици и други део протестаната желели би г. Тардијеа. Како има извесних незгода да директор једног великог француског листа, као што је Тан, буде Јеврејин и како су акционари католици много јачи врло је вероватно, готово сигурно, да ће г. Тардије, ако његова кандидатура буде до краја подржана, постати директор Тана. Ако се добро сећам, он већ има Св. Саву III степена. У том случају требало би му дати II степен. На тај начин добио би „звездицу“ и то би му учинило велико задовољство. Сећам се врло добро једне рецепције код председника републике, на којој сам и ја био. Г. Тардије је гордо носио на свом фраку туниску „звезду“, коју други људи тако мало цене да неће ни да је носе. Лако је замислити, према томе, с

³⁰ Јакшић је направио грешку у писању имена, претпостављамо да је мислио на Адриана Ебрара, директора *Le Temps*-а до 1914. године.

колико ће више задовољства и поноса носити наш орден, који се много више цени. Како је он човек велике будућности требало би му дати тај орден, пошто нам он може учинити драгоцене услуге.

Поред њега требало би одликовати и његовог помоћника г. Ролса, који уређује рубрику *Action diplomatique* и телеграма са стране. Он нас искрено симпатише и мрзи Аустрију. Учинио нам је до сада многе услуге. Преко њега сам зимус и пролетос протурио у Тану толико „телеграма“, не само из Београда, него и из Петрограда, Лондона и т.д. Мислим да он нема нашег ордена. Како већ одавно има Почасну Легију требало би му дати Св. Саву III степена.

Најпосле, добро би било одликовати и другог млађег помоћника г. Тардијеовог, великог гркофила, великог бугарофоба г. Тио-а. То је млађи човек од будућности. Он има искрене симпатије за нашу ствар и добар је лични пријатељ г. Спалајковићев и мој, њему би довољно било дати Св. Саву IV степена.

Затим, не би требало заборавити уредништво Журнала де Деба, у коме имамо два добра пријатеља и који нам је учинио толико услуга у току последњих неколико година. То је лист који припада групи умерених републиканаца, мало конзервативнијој нијанси, него што је група око Тана. Његова публика није многобројна, али је врло отмена: политичари, дипломати, финансијери, професори и књижевници. Као год што је Тан све до прошле године имао извесних обзира према Аустрији, тако је Деба имао и још извесних обзира према Турској. То долази отуда што је г-ђа де Нелеш [Mme. Nalèche, прим. БС и АК] жена директора Журнала де Деба, из породице Collas која стоји на челу друштва.

Томе факту и утицају и извесних већих финансијера, који раде с Турском и који су главни акционари тога листа, треба приписати држање Деба у питању индемнитета, које балкански савезници траже од Турске. Али, овај је лист закleti непријатељ Аустро-Угарске и убеђени наш пријатељ, чим није у питању Турска. То је једини париски лист који годинама већ редовно, брани наше националне интересе против А. Угарске. Ниједан нас француски лист није тако искрено и отворено бранио за време анексионе кризе као Деба. Тај правац дају листу г. Огист Говен, мој лични и наш народни искрени пријатељ и г. де Налеш, директор листа. Г. Говен има Св. Саву III степена и добро би било да му се да једна ратна споменица, ако је то могуће. Што се тиче г. де Налеша, он, мислим, нема никаквог нашег ордена, с тога би било потребно да му се да Св. Сава III степена.

Даље, требало би одликовати г. Жана Ербета, главног сарадника за спољну политику у *L'Echo de Paris*, његов Вам је рад познат из ранијих

мојих извештаја. Он је недавно, по повратку свом из Београда, написао неколико лепих чланака у нашу корист. И то је један од млађих новинара од будућности. Г. Ербет има, мислим Св. Саву IV реда, али би му требало дати III ред.

Најпосле, ваљало би се сетити и уредништва Журнала. Познато Вам је из ранијих мојих извештаја да су нам два члана његова учинила лепих услуга. То су г. De Sain Blancard и г. Шарлс /Charlat/. Они немају наших ордена и требало би им дати Св. Саву IV реда, пошто је тај ред дат и г. Барби-у [Н. Varbu, прим. БС и АК].

Ја сам уверен, Господине Председниче, да ће сви ти људи, ако будете изволели предложити их за одликовање, постати још много оданији нашој националној ствари. Пошто их све лично познајем, имао сам прилике да оценим како њихове способности, тако исто и њихово расположење према нама. Дао сам мишљење да се већини даду ордени III реда, једино из обзира према њиховом положају и годинама и друго и с тога што се ордени нижег степена не носе на рецепцијама, те им не би могли послужити за параду.

Подносећи Вам ове предлоге ја Вас молим, Господине Председниче, да их изволите проценити и донети о њима, што пре, Вашу одлуку. Помоћу ордена се могу у Паризу постићи велики успеси, нарочито у штампи, само треба добро пазити да се дају по једном строго утврђеном плану, с погледом на часност, вредност, значај и положај људи. На тај начин само моћи ће се очувати висока цена нашим орденима у Француској.

Молим Вас, Господине Председниче, да изволите примити израз мог најдубљег поштовања.

15/28 октобра 1913.

У Бадену.

[Потпис: др Гргур Јакшић]

НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/618.

Biljana Stojić, Aleksandra Kolaković

**GRGUR JAKŠIĆ AND SERBIAN PUBLIC DIPLOMACY
IN FRANCE (1912–1913)**

Summary

Serbia, interested to present the War of 1912 in French public opinion as righteous and indispensable, gave special attention to her propagandistic activities. Besides the acceptance of foreign journalists, who were reporting from the Balkan's battlefields, Serbia organized the propaganda work of Serbian diplomats and intellectuals in all major European capitals. The engagement of certain French newspapers and journalists to write affirmatively about Serbia and Serbs was one part of a wider posted promotional activities conducted by the Serbia during the Balkan wars. Grgur Jakšić's friendly ties with French scholars, journalists and publishing houses were the basis for action of Serbian propaganda in France.

In this paper, we prepared two reports of Grgur Jakšić, from October 1913, which were addressed to Nikola Pašić, the Serbian Minister of Foreign Affairs. The first document relates to placing of information about Serbia in the French public and in another document Jakšić proposes decorations for French scholars and journalists who wrote about Serbia. The documents are part of Paper of Grgur Jakšić, saved in special funds of the National Library of Serbia.

Keywords: Grgur Jakšić, Balkans Wars, french intellectuals, press, Public opinion.

Чланак примљен: 14. 02. 2012.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 20. 08. 2012.